

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПАМ'ЯТКООХОРОННИХ ОРГАНІВ У 20-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Анфіса Нашинець-Наумова,

доктор юридичних наук, професор, заступник декана з науково-методичної та навчальної роботи факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка

Ольга Байталюк,

старший викладач кафедри приватного права факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка

Сьогодні існує нагальна потреба в аналізі правового регулювання управлінням охороною пам'яток культури. Це необхідно для розуміння формування системи управління охороною культурної спадщини та структури сучасного пам'ятоохоронного законодавства. Довоєнний період, а саме початок 1920-х років, коли створювалися перші органи, до компетенції яких входила охорона пам'яток культури, мистецтва та природи є важливим, бо саме наявність нормативно-правової бази і чітке визначення повноважень органів управління пам'ятоохоронної роботи, дозволило зберегти значну частину пам'яток, які дійшли до нашого часу.

Одним з перших державних органів, до повноважень якого входило управління охороною пам'яток культури і мистецтва став Всеукраїнський комітет охорони пам'яток культури та мистецтва (далі – ВУКОПМІС), який було створено 3 лютого 1919 року в Харкові при відділі мистецтв Наркомосу УСРР[1].

Відповідно до Статуту ВУКОПМІСу основними завданнями установи були: вироблення і здійснення планів наукових досліджень і популяризація пам'яток історії і мистецтва; проведення заходів щодо обліку і дійсної охорони пам'яток культури і мистецтва, які мають художню, історичну або наукову цінність; завідування музеями та архівами УСРР (саме виконання цього завдання 1921 р. сприятиме реорганізації ВУКОПМІСу у дві окремі організації: Головного управління в справах музеїв, охорони пам'яток мистецтва, старовини і природи та Головного архівного управління).

Для виконання поставлених завдань ВУКОПМІС було наділено рядом повноважень, зокрема розробляти і подавати на затвердження Народному комісаріату освіти загальні законопроекти, кошториси і звіти про свою діяльність; скликати з'їзди діячів охорони пам'яток старовини, мистецтва та природи, а також брати участь (через представників) у подібних заходах за кордоном; створювало губернські, повітові, районні комітети охорони пам'яток культури та мистецтва, розробляти для них інструкції та керувати роботою, делегувати для роботи на місцях; делегувати для роботи на місцях

своїх представників, інструкторів та інспекторів; ухвалювати видання друкованої продукції науково-освітнього спрямування; завідувати організацією та управлінням музеями, книжковими палатами та музеями.

До складу ВУКОПМІСу входило п'ять відділів: науковий, реєстраційно-охоронний, музейний, архівний та загальна канцелярія. Крім того ВУКОПМІС у разі потреби мав повноваження створювати інші відділи, необхідні для виконання своїх функцій[2].

На місцях діяли губернські комітети охорони пам'яток мистецтва і старовини (далі – КОПМІСи): Волинський, Київський, Одеський, Подільський, Полтавський, Харківський та Чернігівський, а також секції при відділах народної освіти, окремі повітові й міські комітети[1].

Відповідно до Положення Про губернські комітети охорони пам'яток мистецтва і старовини (ГУБКОПМІС) вони створювалися при губернських відділах народної освіти. Основним завданням ГУБКОПМІСів визначалося реєстрація, охорона, вивчення і популяризація всіх творів мистецтва, які мають мистецьку цінність. Твори мистецтва поділяли на чотири види: 1) викопні археологічні старожитності; 2) монументальні і архітектурні пам'ятки; 3) рухомі предмети, які становлять історичну цінність; 4) твори усної народної творчості та музики.

Положення регламентує дії ГУБКОПМІСів щодо кожного з видів творів мистецтва, які підлягають охороні. Так, щодо викопних археологічних старожитностей, на ГУБКОПМІС покладалося зобов'язання попереджати незаконні розкопки, реєструвати місцевість, на якій можуть бути розташовані археологічні пам'ятки, організовувати планові розкопки, публікувати результати досліджень могильників, курганів, стоянок та городищ, зберігати та розподіляти по музеях знайдені під час розкопок предмети метою використання їх в наукових та навчальних цілях.

Щодо монументальних і архітектурних пам'яток старовини завданням ГУБКОПМІСів, відповідно до Положення, було взяття на облік національних пам'яток, які мають історичне і художнє значення, організувати їх систематичне дослідження, упереджати руйнування взятих на облік пам'яток.

До рухомих предметів, які становлять історичну цінність Положення відносило ікони, картини, предмети старовинного і домашнього начиння (посуду), монети, медалі, меблі, килими, вишивку, тканини, рукописи, старовинні книги тощо. На ГУБКОПМІС покладался обов'язок слідкувати за вивозом зазначених цінностей за кордон, проводити облік публічних і приватних зібрань мистецьких цінностей, розподіляти їх по музеях. З цією метою передбачалося забезпечувати функціонування існуючих музеїв та створення нових історичних, етнографічних та художніх музеїв, організацію постійних та тимчасових виставок та лекцій, видання брошур, книг та періодичних видань.

Положення регламентувало роботу з творами усної народної творчості та музики. Їх передбачалося збирати, записувати, досліджувати та видавати друком.

Крім визначення творів мистецтва, які відносилися до відання ГУБКОПМІСів Положення Про губернські комітети охорони пам'яток мистецтва і старовини визначало основні засади організації і діяльності КОПМІСів.

Як вже зазначалося ГУБКОПМІСи безпосередньо підпорядковувалися Губернському відділу народної освіти, а голова ГУБКОПМІСу за посадою входив до колегії відділу народної освіти. Перший особистий склад ГУБКОПМІСу назначався безпосередньо відділом народної освіти, а надалі – шляхом кооптації.

До складу ГУБКОПМІСів входило п'ять секцій: музейний фонд; музейно-виставкова; архітектурна; облікова; художньо-кустарна та етнографічна. Якщо під час роботи секцій виникали питання, які мали відношення до всіх секцій або принципові питання, які не могли вирішити в рамках роботи однієї секції, Положення регламентувало винесення їх на затвердження відділу народної освіти.

На місцях створюються місцеві КОПМІСи, які в своїй діяльності керувалися інструкціями ГУБКОПМІСів, виконували їх постанови та звітували перед ними. В тих місцевостях, де неможливо утворити КОПМІСи, ГУБКОПМІС мав право запрошувати спеціальних кореспондентів, які мали б слідкувати за станом і збереженням місцевих пам'яток мистецтва і старовини[3].

Таким чином перші пам'яткоохоронні інституції було утворено в перші роки становлення радянської влади. Зважаючи на політичну та соціальну ситуацію того часу це дозволило вберегти від руйнування, вивезення та знищення частину пам'яток мистецтва та старовини.

Список використаних джерел:

1. *Кот С.І. Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2003. — Т. 1 : А — В. — 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Vseukrainskyj_komitet_o (дата звернення 01.10.2022).*
2. *Статут Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини. ДАКО (Державний архів Київської області). РФ. 4156. Спр. 1. Арк. 12.*
3. *Положення Губернського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини. ДАКО (Державний архів Київської області). РФ. 4156. Спр. 3. Арк. 21.*